

RECENZIE

JÁN KOLLÁR A SLOVANSKÁ VZÁJOMNOSŤ. GENÉZA NACIONALIZMU V STREDNEJ EURÓPE. Ed. T. Ivantyšinová. Bratislava : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy – Historický ústav SAV, 2006. 223 s.

Keďže textové jadro recenzovanej práce tvoria publikované referáty z konferencie pri príležitosti 200. výročia narodenia Jána Kollára, môže sa zdať, že uvedená recenzia má až dvojnásobné meškanie. Tento zdanlivý handicap však vyvažuje fakt, že kolektívna monografia, o ktorej budem ďalej premýšľať, v mnohých smeroch dopĺňa, prehĺbuje, ale tiež problematizuje texty aj zo zborníka štúdií s názvom *Ján Kollár (1793 – 1993)*, ktorý v roku 1993 pripravil a vydal Ústav slovenskej literatúry SAV (ed. Cyril Kraus). Nepriamo je to tak „návrät“ do čias, keď sa „Kollárov odkaz“ ocitol v nových a zaujímavých spoločensko-politických kontextoch: exponovanie česko-slovenských vzťahov a vznik samostatnej Slovenskej republiky, Medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave a diskusia okolo prvého slovenského vydania kontroverzného diela Ludovíta Šúra – *Slovanstvo a svet budúcnosti*.

Editorka v úvode pripomína, že príspevky sa pokúšajú prekonávať staršiu a zaužívanú „konceptiu slovenskej vzájomnosti tradične vnímanú ako tému literatúry a ideológie“ a koncentrujú sa skôr na otázky z oblasti „sociálnych dejín“, ako napr. problémy „etnickej divergencie a národnej diferenciacie“. Rovnako dodáva: „Veľkou, zatiaľ takmer nespracovanou témou je Kollárov slovenský mýtus, ktorého význam ďaleko presiahol obdobie národného obrodenia“ (s. 3 a 10). Najmä druhá téza je presná, ale súčasne ju treba doplniť odkazmi na niektoré práce literárnych historikov – semiotikov, najmä Mojmíra Otrubu a Vladimíra Macuru, ale aj teoreticky veľmi fundovanú a inšpiratívnu štúdiu Jána Štečeka Realita Kollárovho mýtu, ktorá bola publikovaná vo vyššie uvedenom zborníku v roku

1993. Dodávam, že v ostatných rokoch v tomto smere veľmi inovatívne a inšpiratívne pôsobia viaceré štúdie a eseje budapeštianskeho slovakistu a bohemistu Roberta Kiss Szemána (podrobnejšie som o tom písal aj v recenzii v *Slovenskej literatúre*, roč. 56, 2009, č. 1, s. 69 – 71).

Nový, objavný, ba možno až zdravo provokatívny „kollárovský diskurz“ sa očakával v úvodnej štúdii Slávy Herder, ktorou sa v zborníku prezentuje v liberálnych slavistických kruhoch veľmi populárny anglický bohemista a slovakista a veľký „demýtizátor i mystifikátor“ Robert B. Pynsent, ktorý tentoraz otvára už zdanlivo vyriešený problém „vzťahu Herdera a Kollára“. Treba však poznamenať, že jeho štúdia vychádza z dôslednej filologicko-komparatívnej analýzy pôvodných nemeckých prác. Tento text je dynamický a komunikatívny a zároveň problémový. Vyhýba sa ošúchaným „kollárovským bonmotom“ a nechýba mu vecná argumentácia neraz obalená typickou pynsentovskou jemnou iróniou: „Kollár píše, že slovenské kmene tvoria Ein grosses Volk a dramatickejšie, že všetci Slovania sú Ein Blut, Ein Körper, Ein Volk. Nemalo by nás desiť, že tým sa akoby predznamenávala propagácia Hitlerovcov. Kollár bol nadšenec“ (s. 13). Príspevok Tatiany Ivantyšinovej „Slovenský národ“ Jána Kollára sa pokúša akoby o reinterpretovanie, redefinovanie, či jednoduché o(vy)svetlenie základných pojmov a termínov (ako napr. nemecký národ, slovenský národ, slovenský jazyk, jednota alebo vzájomnosť), ktoré sú aj dnes žiaľ často zahmlievané nekonečne opakovanými frázami a slovným balastom. Autorka píše o slovenskej realite, ktorá bola predpokladom širších slovenských koncepcií, ale aj o tom, že: „Program literárnej vzájomnosti vliat nový život do koncepcie slovenského národa, ktorý bol pre Slovákov od konca tridsiatych rokov už prekonanou schémou“ (s. 58). O slovensko-slovenských filiáciách premýšľa aj historik a semiotik Dušan Škvarna v článku Ján Kollár a formovanie modernej slovenskej ideológie. Po

núka niekoľko argumentov na zdôvodnenie tézy Daniela Rapanta, že Kollár bol otcom slovenského nacionalizmu. V tejto súvislosti je však nastolená otázka vzťahu „jazyk – ľudová kultúra“ oveľa komplikovanejšia, ako to naznačil D. Škvarna. Je pravda, že Ján Kollár bol preromantickým básnikom, romantizujúcim vizionárom, vášnivým zberateľom slovenských ľudových piesní, ale v otázkach vzdelanosti a vysokej literatúry bol typickým konzervatívnym evanjelickým farárom a mysliteľom, takže aj nekompromisným zástancom zaužívanej „protestantskej“ češtiny (aj keď s pokusmi o jej reformu) v slovenskom jazykovom prostredí. Napriek tomu sa postupne stane aj naším „slovensko-slovanským národným hrdinom“ a symbolickým „ochrancom všetkých ponižených Slovanov“. Tento moment „mýtizácie a sakralizácie“ Kollárovej osoby sa objavuje počas osláv storočnice Jána Kollára v roku 1893, čo veľmi plasticky a širokospektrálne vykresľuje vo svojom príspevku Daniela Kodajová, ktorá v kontexte „osláv“ veľmi dobre vystihla aj moment revitalizácie česko-slovenskej kmeňovej (národnej) jednoty. Z textu sa dozvedáme aj takmer neznámy fakt, že populárne Masarykovo dielo *Česká otázka „vzniklo rozšírením pôvodných článkov a prednášok o Kollárovi a slovanskej vzájomnosti, ktoré pripravil k rozličným príležitostiam práve v súvislosti s jubilejným rokom 1893“* (s. 105). Štúdia Tibora Pichlera *Problém etnickej divergencie vládcov a ovládaných u Jána Kollára má syntetizujúci charakter, pričom vychádza z myšlienkových podnetov klasika „nacionalistických teórií“ Ernesta Gellnera. Hneď v úvode autor pripomína, že Kollár, ktorý reagoval na maďarizačné tendencie v Uhorsku, sa stal „kľúčovou osobou v genéze nacionalizmu v strednej Európe“* (s. 35). Autor vníma Kollárove projekty reálne, ale najmä v celoeurópskych súvislostiach a v kontexte reálneho času a priestoru: „*Idea vzájomnosti (...) bola faktorom procesu modernizácie v strednej Európe“* (s. 38). V texte sa potvrdzujú aj tézy o výraznej germánsko-slovanskej ideovej platforme, pričom Kollárov projekt slovanskej ideológie sa Pichlerovi javí „*ako prenos nemeckej na slovanský antropologický základ“* (s. 39).

Pokusy hľadania a konštruovania slovanskej mytológie objavujeme u Kollára dlhodobo, v rozličných textových formách a v pestrých variantoch. Jednu z podob analyzuje aj Michal Otčenáš v príspevku *Poznámky k historickej spisbe Jána Kollára*, kde osvetľuje textuálne aj kontextuálne súvislosti práce *Staroitalia slavjanská*, ktorá vyšla v roku 1853 až po jeho smrti vo Viedni. Kollárovi metódu nazýva Otčenáš „*historicky podmieneným vedeckým romantizmom“*, ale v skutočnosti to bol jeden z mnohých „únikov“ Jána Kollára z nepravnej reality a ubíjajúcej všednosti. Alternatívne historické svety tak konštruoval len z „túžob a snov“, ale s jasným zámerom zaplnenia „bielych miest“ na historickej mape Slovanov. V reálnom priestore sa pohybuje príspevok Eleny Mannovej *Spolky a národná emancipácia*, ktorý vecne a prehľadne opisuje pragmatický mechanizmus fungovania organizovaných národných kruhov (komunit), ktorých presieťovaním sa vlastne kreoval slovenský národný život počas dlhého 19. storočia. V týchto súvislostiach bolo „*významným činom aj založenie prvého nadkonfesionálneho slovenského literárneho združenia – Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej v roku 1834, ktorého prvým predsedom sa stal Ján Kollár“* (s. 65), píše Ján Komarovský v článku *Ekumenizmus v poňatí Jána Kollára a formovanie slovenskej národnej identity*. Škoda, že autor sa nezmienil aj o „ekumenických“ gestách A. Rudnaya, prímasa uhorskej katolíckej cirkvi, ktorý sa s Kollárom nielen stretával, ale popri stavbe monumentálnej svätoteľfanskej baziliky v Ostrihome nezabudol ani na podporu vydávania diel evanjelických vzdelancov (spomenieme len *Slávy dcéru*, 1824 a Šafárikove *Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí*, 1826). Množstvo nových a podnetných informácií, ktoré sa priam núkajú na ďalšie spracovanie, prináša štúdia Istvána Frieda *Ján Kollár v maďarskom prostredí*. Práve Pešť a Viedeň boli pred revolúciou centrami „slovanofilov“ a strach z panslávov a rusofóbia sa šírili po celej monarchii aj (najmä) cez maďarskú i nemeckú tlač. V tejto tematickej rovine sa pohybuje aj Peter Macho v príspevku *Poznámky k charakteru slovanských materiálov v maďarskej*

predrevolučnej tlači (na príklade „Tudományos Gyűjtemény“). Prostredníctvom bohatého pramenného materiálu z rokov 1817 – 1841 ponúka obraz maďarského vedecko-kultúrneho mesačníka, ktorý „formoval verejnú mienku maďarskej inteligencie“, ale vysvetľuje aj „stret dvoch nacionálnych koncepcií: stavovsko-politickej (maďarskej) a jazykovo-etnickej (slovansko-slovenskej)“ (s. 110). Tým, že autor dôsledne pracuje s autentickým textami a vecne argumentuje, dostávajú sa aj rozličné formy etnických napätí a konfliktov do jasnejšieho svetla, kde už možno rozlišovať aj jemnejšie farebné odtienky stredo-európskych nacionalizmov a nielen čiernobielu schému: Oni (zlí) – My (dobrí). V takýchto intencióch treba čítať aj ďalšie príspevky zhrnuté pod názvom: Ján Kollár a Slovania v habsburskej monarchii: Poznámky k švajčiarskym kontaktom Jána Kollára (P. Brang), Ján Kollár a národné obrozenie Ukrajincov v Haliči (F. Stebljij). Žiaľ, nepreložené, dokonca bez slovenských resumé zostali tri príspevky v nemeckom jazyku, ktoré som preložil ako Tlak na habsburských Slovanov smerom k národnosti (A. Moritsch), Všeobecná protestantská rakúska cirkev a Ján Kollár ako cirkevný politik (1849) (G. Marinelli-König) a Myšlienka Kollárovej slovanskej vzájomnosti a jej chorvátska recepcia (N. Stančić).

Peter Káša

BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav (ed.): CIZÍ, JINÉ, EXOTICKÉ V ČESKÉ KULTUŘE 19. STOLETÍ. Sborník příspěvků z 27. ročníku sympozia k problematice 19. století (Plzeň, 22. – 24. února 2007). Praha : Academia – KLP, 2008. 521 s.

Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století je zborníkom príspevkov z 27. ročníka sympózia o problematike 19. storočia, ktoré sa konalo v dňoch 22. – 24. februára 2007 v Plzni. Medziodborové plzenské konferencie sa každoročne, už od roku 1981, usporadúvajú pod vedením odborníkov z Ústavu dejín umění Akade-

mie věd ČR, z Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR, z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v spolupráci so Studijnou a vedeckou knihovnou Plzeňského kraja a Archívu mesta Plzeň.

Program sympózia je už pravidelne zameraný na spoločné témy histórie, dejín umenia a literatúry, filozofie, muzikológie, sociológie, etnografie a kultúrnych dejín s cieľom vytvoriť základ pre odbornú medziodborovú diskusiu o otázkach 19. storočia. Témou 27. ročníka bola cudzosť, inakosť, exotickosť v českej kultúre tohto obdobia. Autori sa vo svojich príspevkoch zamerali na kontakty českej spoločnosti s exotikou, na literárne a umelecké prejavy českých cestovateľov, spôsoby, akými súvďaka societa vnímala všetko, čo presahovalo hranice jej bežného, každodenného života, exotické prvky v architektúre, výtvarnom umení či hudbe. Textovú časť dopĺňa obrazová príloha.

Zborník je rozdelený na sedem častí: Kolem světa a ještě dál; Dálný východ a české země; Evropská exotika; Doma, přesto cizí; Exotika v teple domova; Exotika na scéně a „Přesazená“ exotika. Súbor štúdií je dokladom ambivalentného chápania všetkého cudzieho, cudzorodého, exotického. Na jednej strane možno evidovať strach až nenávisť k rôznorodým prejavom inakosti, odlišnosti, na strane druhej fascináciu, príťažlivosť. Túto rozporuplnosť pri reflektovaní rôznych foriem cudzieho odzrkadľujú viaceré príspevky zborníka.

Už z témy samotnej vyplýva prioritný záujem o cestovateľstvo, cestovanie, spoznávanie cudziny, turizmus za exotikou, ale i následné formy spracovania zážitkov v cestopisnej spisbe. Aj Zdeněk Hrbata v úvodnom slove upriamil pozornosť na niektoré otázky súvisiace s cestopisnou literatúrou a jej figúrami inakosti a exotizmu. Vychádza z tradičnej predstavy exotiky, akú si o nej vytvorili európske kultúry a zároveň upozorňuje na súčasný obrat v nazeraní na exotizmus. Naznačuje možnú typológiu dokumentárnych a literárnych cestopisov, ktoré v stredoveku i novoveku reflektovali „divy sveta“ alebo sa snažili o sprostredkovanie cestovateľského „údivu“. Dôležitým obdobím pre utvá-